

**UMUM O'RTA TA'LIMI MAKTABLARI JISMONIY TARBIYA
DARSLARIDA HARAKATLI O'YINLARDAN FOYDALANISH.**

Navoiy Davlat

Pedagogika Instituti Fakultetlararo

chet tillari kafedrasini o'qtuvchisi

Tashpulatova Nargiza Samartdinovna.

Navoiy davlat pedagogika instituti

Jismoniy madaniyat xotin qizlar sporti yo'nalishi

Achilova Dilfuza

[*dilfuzaachilova86@email.com*](mailto:dilfuzaachilova86@email.com)

Annotatsiya ushbu maqolada ta'lim jarayonida harakatli o'yinlar haqida alohida to'xtalib o'tganmiz. Bu doktrina orqali ta'lim jarayonida harakatli o'yinlardan foydalanishning ijobiy va salbiy oqibatlari, harakatli o'yinlarning turlari maqsad va vazifalari haqida fikr mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: Milliy harakatli o'yinlar, zamonaviy milliy harakatli o'yinlar, texnika, metodika, tayyorgarlik.

Аннотация: в данной статье мы остановились на игровых действиях в образовательном процессе. В рамках данного учения обсуждаются положительные и отрицательные последствия использования мобильных игр в образовательном процессе, виды мобильных игр, их цели и задачи.

Ключевые слова: национальные игры-действия, современные национальные игры-действия, техника, методика, подготовка.

Annotation: in this article, we have focused on action games in the educational process. Through this doctrine, the positive and negative consequences of using mobile games in the educational process, the types of mobile games, and their goals and objectives are discussed.

Key words: national action games, modern action games, technique, methodology, preparation.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.03.2018 yildagi PF-5368-son "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtiish chora tadbirlari to'g'risida" farmoni. Mamlakatimizda milliy sport turlari va xalq o'yinlarini (etnosport) targ'ib qilish va ommalashtirish, bolalar va o'smirlarni ularga keng jalb qilish, xalqaro aloqalarni kuchaytirish maqsadida, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-iyundagi PQ-5149-son qaroriga muvofiq:

milliy sport turlari va xalq o'yinlarining mohiyati haqida targ'ibot materiallari (qo'llanma, buklet, banner, flayer va boshqalar)ni tayyorlasin hamda barcha ta'lim muassasalarida ularning jismoniy, intellektual, ma'naviy-axloqiy jihatdan o'rni haqida jismoniy tarbiya darslari hamda ma'naviyat soatlarida tushunchalar berilishini tashkil etsin;

ijtimoiy tarmoqlarda yoshlarni etnosport turlariga keng jalb etish, ular o'rtasida musobaqalarni ommalashtirishga qaratilgan motivatsion roliklar tarqatsin;

ta'lim muassasalarida milliy sport turlari va xalq o'yinlari bo'yicha musobaqalarning muntazam ravishda o'tkazilishini tashkil etsin, g'olib va sovrindor bo'lgan jamoalarni o'z mablag'lari hisobidan rag'batlantirish choralarini ko'rsin;

ta'lim muassasalarida malakali ustozlar, trenerlar, polvonlar hamda mutaxassislar ishtirokida seminar, trening, mahorat saboqlari tashkil etilishini ta'minlasin. Harakatli o'yinlarni to'plash va ularni hayotga tadbiiq etish, ulardan oqilona foydalanish bugungi kunda oldimizda turgan ham nazariy, ham amaliy ahamiyatga ega bo'lgan muhim vazifa bo'lib hisoblanadi. Ushbu vazifa yosh avlodni sog'lom va barkamol qilib tarbiyalovchi jismoniy tarbiya oldida ham katta mas'uliyat yuklaydi. Yoshlarni har tomonlama jismonan baquvvat qilib tarbiyalashga imkon beradigan, o'quvchilar jismoniy sifatlarini rivojlanishiga qaratilgan bu muammoni umumta'lim maktab qo'uvchilari jismoniy madaniyatini tashkiliy va pedagogik jarayonlar bilan birga bir-biriga bog'lab kelgan uzviylikda ko'rib chiqish lozimligini keltirib chiqaradi, bunda harakatli o'yinlarni roli kattaligini qayta-qayta ta'kidlab o'tmoqchimiz. Shuning uchun xalqimizning asrlardan asrlarga o'tib kelayotgan

Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi

milliy o'yinlarini avaylab-asrab, keyingi avlodga yetkazish yo'llarini izlab, ishlab chiqish va hayotga tadbiiq etish bizning maqsadimizdir. Harakatli o'yinlar jismoniy tarbiyaning eng ta'sirchan usullaridan bo'lib, o'quvchilarda aqliy, axloqiy va nafosat tarbiyasini birgalikda muvaffaqiyatli amalga oshirishda muhim vositadir. Shuning uchun bolalar o'yinlarining ruhi, tabiati, saviyasi, ishtirokchilarning xatti-harakatlari kabi jihatlariga ham e'tibor berish zarur. 11-12 yoshli voleybolchilarda umumiy va maxsus jismoniy tarbiyani qiziqarli va foydali o'tkazish uchun biz tavsiya etayotgan ba'zi harakatli o'yinlardan foydalanishda ham xudi shu xususiyatlarga e'tibor berish kerak.

Harakatli o'yinlar o'quv-trenirovka mashg'ulotlarida yordamchi vosita sifatida qo'llaniladi. Chunki o'yin shug'ullanuvchilarda qiziqishni oshiradi, ularga zavq bag'ishlaydi, ish qobiliyatini tezroq tiklanishini ta'minlaydi. O'yin tufayli charchashni unutadilar, trenirovka mashg'ulotlarini diqqat bilan bajaradilar. O'zbekiston Respublikasida "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablari asosida ta'lim-tarbiyani takomillashtirish masalasi muhim ahamiyat kasb etib, unda o'quvchi-yoshlarning ma'naviy, jismoniy hamda estetik madaniyatini shakllantirish uchun tashkiliy, psixologik-pedagogik shart-sharoitlarning metodik tizimini ishlab chiqish dolzarb muammolar sirasiga kiradi. Respublikamizning birinchi Prezidenti I.A.Karimovning 2010 yil 29 yanvarda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasidagi "Asosiy vazifamiz -vatanimiz taraqqiyotini va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir" nomli ma'ruzasida, www.tadqiqotlar.uz

"biz farzandlarimizning nafaqat jismoniy va ma'naviy sog'lom o'sishi, balki ularning eng zamonaviy intellektual bilimlarga ega bo'lgan, uyg'un rivojlangan insonlar bo'lib, XXI asr talablariga to'liq javob beradigan barkamol avlod bo'lib voyaga yetishi uchun zarur barcha imkoniyat va sharoitlarni yaratishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'yganmiz", - deb ta'kidlagan edi. Shu ma'noda ta'lim tizimining umumiy o'rta ta'lim bosqichida o'quvchi-yoshlarni yuksak ma'naviyatli, estetik didli, axloqli va ma'rifatli, bir so'z bilan aytganda, barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga alohida ahamiyat berilishi talab etilmoqda. Estetika insoniyatning mehnati va o'z faoliyatidan boshlanadi. Bu esa uni o'rab turgan muhit va o'zini shakllantirishga yo'naltirilgan borliqqa bo'lgan estetik munosabati, uning o'zining faoliyatidan kelib chiqadi. Harakatlardagi estetikani anglash va uni xis qilish o'z faoliyatida harakatli o'yinlarni qo'llash vositasida ma'naviy kuch sifatida shaxsning estetik rivojlanishidagi asosni tashkil etadi. Bolaning faoliyati qiyin va mushkul tus olmay unga estetik zavq bag'ishlashi uchun, ma'naviy ko'tarinkilik ruhida uni amalga oshirish harakatlarni aniqligi va go'zalligi vaqtini tejalishiga, o'quvchining ruhlantirishga hamda mazkur jaryonga diqqat-e'tiborini tortishga olib keladi.

Umumiy o'rta ta'limning boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiya darslarida harakatli o'yinlar vositasida o'quvchilarni estetik tarbiyalash borasida dars jarayonini muvofaqiyatli tashkil etish uchun ularni (milliy harakatli o'yinlarning) rejalashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu ma'noda ta'lim tizimining umumiy o'rta ta'lim bosqichida boshlang'ich sinf o'quvchilarining yuksak ma'naviyatli, www.tadqiqotlar.uz

estetik didli, axloqli va ma'rifatli, bir soʻz bilan aytganda, barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga alohida ahamiyat berilishi talab etilmoqda. Bu jarayonda yosh avlodning jamiyat rivojiga mos bilim, koʻnikma va malakalar sohibi boʻlishi muhimligini taʼkidlaydi. Jumladan, taʼlim va tarbiya ishlarini boshlangʻich sinf oʻquvchilarida milliy harakatli oʻyinlarning estetik asoslarini anglash koʻnikmasini shakllantirishga yoʻnaltirish alohida eʼtiborni talab etadi. Shu jihatdan olib qaraganda umumiy oʻrta taʼlim yoʻnalishida tadqiq qilinishi lozim boʻlgan muhim masalalar tizimida oʻquvchilarni zamonaviy usullar asosida estetik tarbiyalashda milliy harakatli oʻyinlardan foydalanishning pedagogik tizimini ishlab chiqish, uni amaliyotga tatbiq etishning yangi uslubiy yondashuvlarini joriy etishning mazmuni va metodikasini ishlab chiqish muammosi utuvor tarzda qarilishi lozim. Umumiy oʻrta taʼlimning boshlangʻich sinflarida oʻqitiladigan jismoniy tarbiyadan DTS oʻzining tuzilishi va mazmuniga koʻra jismoniy tarbiyani oʻqitish jarayonida oʻquvchi shaxsi, uning jismoniy rivojlanishi, intilishlari, qobiliyati va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqadi. Ammo amaldagi dasturlar boʻyicha tuzilgan oʻquv qoʻllanmalarda taqdim qilinayotgan topshiriqlar har doim ham harakatli oʻyinlar oʻquvchilarni estetik tarbiyalashga moʻljallanmagan.

Avval aytganimizdek, juda koʻp harakatli oʻyinlar chetdan kirib kelib, milliy lashib ketgan. Chunki ulaming mazmun, maqsad va mohiyati yurtimizning iqlim sharoiti, aholining ijtimoiy mehnat 16 turmush madaniyatiga mos kelgan. Shu sababdan milliy harakatli oʻyinlar tarkibida uchraydigan boshqa millatlarning harakatli oʻyinlari haqida fikr-mulohazalar yuritilsa ajablanmaslik zarur. Atoqli olimlar M.Murodov, U.Qomboyev, M.Jabborov, J.Toshpulatov, A.Atoyev, R.Abdumalikov, T.Usmonxoʻjayev kabilarning ilmiy-nazariy mulohazalari hamda oʻyinlarning mazmunlari asosida milliy harakatli oʻyinlarni quyidagi turkumlariga ajratish mumkin:

1. Tabiat manzaralari, fanlar bilan bogʻliq oʻyinlar. Bunga “Koʻchat oʻrnat”, “Kartoshka ekish”, “Yomgʻir”, “Ayozi bobo” kabi oʻyinlarni namuna qilib koʻrsatish mumkin. Bu oʻyinlar ob-havoning oʻzgarishi, sovuq va yomgʻirlardan saqlana bilish kabi harakatlar asosida shugʻullanuvchi birdam hushyorlik,

epchillik, chidamlilik kabi jismoniy sifatlari va aqliy fazilatlarini tarbiyalashda xizmat qiladi.

2. Hayvonot olami bilan bog‘liq o‘yinlar. Bunga “Qushlar pirr qilib uchdi”, “Kalxat keldi, qochbolam”, “Bo‘rilar va ovchilar”, “Zovurdagi bo‘rilar”, “G‘ozlar”, “Tulki bilan xo‘roz”, “It va qarg‘a” va shu kabi juda ko‘p o‘yinlar misol bo‘la oladi. Bu o‘yinlarda do‘stlik munosabatlar, yaxshilik va yomonlik, o‘zini ehtiyot qilish kabi fazilatlar bilan birgalikda va jismoniy sifatlarni tarbiyalash kayfiyatni oshiriladi. Shu asosda bolalarda hayvonot olamiga bo‘lgan qiziqish, uni asrash kabi his-tuyg‘ular uyg‘onishi mumkin.

3. Mehnat bilan bog‘liq o‘yinlar. Inson faoliyati aqliy va jismoniy mehnat bilan belgilanadi. Ularni harakatli o‘yinlar mazmunida ham uchratish mumkin. Aqliy mehnatga doir o‘yinlar turkumiga «Sanash o‘yinlari», “Sonlarni yozish va o‘ylab top”, “Ism yoki buyumlarni ketma-ket va aralash turib aytish”, “Sakrab qo‘shiq aytish”, “Kim tez rasm chizish”, “Shakllarni joylashtirib o‘z holiga keltirish” (shakl yasash) va shunga o‘xshash faoliyatlarni aks ettiruvchi o‘yinlar kiradi. Jismoniy mehnatni aks ettiruvchi harakatli o‘yinlar ham juda ko‘pdir. Ularga “O‘tin yorish”, “Podato‘p” (cho‘pon), “Qo‘sh haydash” (yerni haydash, chopish), “Osilib chiqish”, “Tortilish”, “Yuk ko‘tarish”, “Eshak mindi”, “Piyoda poyga”, «Poyezd» vaboshqalar kiradi. Ularning mazmunida mehnat qilish yo‘llari, uni bajarish usullari hamda chidamlilikni ifoda etuvchi xislatlar mujassamlashgan. Umuman olganda, milliy harakatli o‘yinlarning barchasida aqliy va jismoniy mehnatlar uyg‘unlashib, asosan jismoniy barkamollikni tarbiyalashga xizmat qiladi.

4. Ommaviy madaniy tadbirlar (bayramlar, to‘ylar, turli xil marosimlar, sport musobaqalari va h.k.)da qo‘llaniladigan, yana namoyish va musohaqalashish maqsadida uyushtiriladigan murakkab va oddiy harakatli o‘yinlar. Ular tarkibiga kurash elementlari, ot o‘yinlari, ko‘pkari-uloq, poyga, dorbozlik, tosh ko‘tarish, arqon tortishish, yelka urishtirish, «xo‘rozlar jangi» va h.k. kiradi.

5. Jismoniy sifatlarni tarbiyalashga xizmat qiluvchi o‘yinlar ham o‘z navbatida turli turkumlarga bo‘linadi. Ularga quyidagilarni namuna qilib ko‘rsatish mumkin: tezlikka doir o‘yinlar: “Qopqon”, “Kim oldin”, “Insiz quyon”, “To‘rt

oyoqlab yugurish” (emaklab yugurish), “Hakkalagan qushchalar”, “Uchinchi orteqa”, turli estafetalar va boshqatar; kuchga doir o‘yinlar: “Oq suyak”, “Chillik”, “Yelkada ko‘pkari”, “Eshakmindi”, “Arqon tortishish”, “Bilak kuchini sinash”, “Qo‘llarda tortilish” va boshqalar; chidamlilikka doir o‘yinlar: “Oq terakmi, ko‘k terak”, “Davradan chiqish”, “Olamon poyga”, “Dorboz”, “Oqsoq qarg‘a”, “Oshiq” (gardkam), “Qilichbozlar”, “Beshtosh”, “To‘qqiz tosh”, “Orqang kuydi”, “Bo‘ta soldi”, “Tortishmachoq”, “Ko‘z bog‘lash”, “Bekinmachoq”, “Kim keldi”, “Zuv-zuv” va boshqalar. Yuqorida nomlari keltirilgan murakkab va oddiy o‘zbek xalq milliy o‘yinlari barcha yoshda kishilarning jismoniy sifatlarini tarbiyalasb bilan birgalikda ularda insoniy fazilatlam ham shakllantirish va ulami yanada takomillashtirishda bevosita xizmat qiladi. Bolalarda epchillik, ixchamlik, abjirlik, uddaburonlik, qayishqoqlik kabi xususiyatlarni rivojlantirishda faqat jismoniy tarbiya darslaridagi harakatli o‘ymalar bilan chegaralanib qolmaslik lozim. Ularning bo‘sh vaqtlarida hovli, ko‘cha, maydonlarda erkin ravishda sport o‘yinlari, gimnastika, yengil atletika, kurash kabi sport turlarining elementlari bilan shug‘ullanishlarini ta‘minlash maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Xulosa shundan iboratki, xilma-xil turkumlarga bo‘linadigan harakatli o‘yinlarni o‘z vaqtida maqsadli qo‘llash zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. I.B. Usmonxujayev “1001 o‘yin” kitobi.
2. K. Rahimqulov “Milliy harakatli o‘yinlar” kitobi.
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/> internet sayti.
4. <https://lex.uz/docs/-6035637> internet sayti.
5. ex.uz/docs/-3578121 internet sayti.